

Особливий інтерес представляє ясен вузьколистий (*F. angustifolia* Vahl.), маючи при своєму визначенні суто детективну історію. Довгий період його не рахували окремим видом, а в спеціальній літературі він значився як ясен звичайний – болотний екотип. Дослідженнями відомої дослідниці Л. Пояркової він визначений окремим видом і поширений лише в Криму.

Так він і подається в солідному академічному довіднику – „Дерева и кустарники СССР”, т. V, издат. АН СССР під назвою – ясен Пояркової (*F. pojarkovina* V. Vassil), як дерево другої величини. Промислового значення немає. Під цією латинською назвою він подається шановним С.С. Фодором, в відомій монографії – „Флора Закарпаття” (Ужгород, 1974, с. 100), як ясен угорський і поширений на Закарпатті поодиноким.

Чітку ясність в систематику роду *Fraxinus* (Oleaceae) вніс дослідник Е.В.Николаев (Бот.ж. т. 66, № 10, 1981 р., Ленинград). Закарпатський підвид ясен вузьколистого він подає, як *Var F. angustifolia panonika*, а Кримський - *Var F. angustifolia angustifolia*. Задовго до цих пошуків, на різниці цього виду ясен звернув увагу співробітник нашої станції П.С.Каплуновський. Були вивчені біологічні особливості виду і отримане а.с. № 1307, № 04294 держресстрації від 2001 р. на сорт ясен вузьколистого – „Закарпатський”. В натурі його найкраще розпізнати під час осінньої діхромашії листя – в ясенні вузьколистого воно темно-червоне, а звичайного – жовте.

Співробітниками нашої станції проведені дослідження цієї породи – закладені постійні лісонасінні ділянки, визначені плюсові дерева і закладені клонові плантації, проведені фенологічні спостереження і визначені форми його, і площа поширення в Закарпатті. В рівнинних лісах він має високу продуктивність, росте по І-ІА і навіть ІБ бонітету, досягаючи висоти 44 м. Участь його в складі насадження має складати тах – дві одиниці.

Штучно введений в рівнинні ліси ясен звичайний сильно поступається продуктивністю і якістю товарної структури деревини перед ясенем вузьколистим. Насіння ясен звичайного потребує довгого періоду стратифікації. Це потрібно для дозрівання зародка насіння. У ясен вузьколистого насіння встигає дозрівати до осені і його можна висівати в ґрядки без стратифікації. Особливості вирощування ясенів в розсадниках подаються в роботах станції і використовуються виробництвом. Тепер, ясен вузьколистий внесений в перелік основних порід в лісовпорядкувальні проекти, його добре навчилися визначати наші лісівники і використовувати на практиці. Всі основні роботи з цією породою ведуться в ДП „Ужгородське ЛП”.

КАШТАН БЛАГОРОДНИЙ (*CASTANEA SATIVA* MILL.) – ПРЕДСТАВНИК ФЛОРИ ЗАКАРПАТТЯ

Гербут Ф.Ф., Турис Е.В.

Карпатська лісова науково-дослідна станція
м. Мукачево, вул. Духновича, 105; e-mail: klns@mk.uz.ua

Дерево відоме мешканцям краю дуже давно, але це інтродуцент, занесений з Європи. Батьківщиною його є Середземномор'я, Мала Азія, Кавказ. Відомі інформація шановного С.С. Фодора про майже двохтисячну історію вирощування його в Карпатах. Ще на початку II століття нової ери (106 р.) горіхи каштана занесені в наші краї римськими завойовниками. Покращуючи свій харчовий раціон, римські легіонери принесли його в Карпати в своїх шкряпанних ранцях, разом з горіхом грецьким. Ця легенда має під собою фактичну основу. На Україні вперше він з'явився в 1811 і 1816 роках в Кременецькому бот саду.

Каштан благородний росте могутнім деревом – до 40 м висотою та до 2 м в діаметрі, живе до трьох тисяч років. Відомий екземпляр на Сицилії – більше 3-х тисяч років, d – 5 м, периметр – 64 м. Кора темно-бура, продовгувата – трешкувата, листки – продовгуватого-овальні до широко ланцетних довжиною – 8-12 см, шириною – 5-8 см, з 12-20 парами

другорядних жилок, закінчується гострими зубцями. Дерево тримається могутнім корінням, що проникає в глибину на декілька метрів. Листя мають лікарські властивості – багаті філлохінонами, вітаміном К. Плід – горіх, закритий гостроколючковою пласкою, в якій міститься по 2-3, інколи – 4 горіхи. Горіх має 62% крохмалу, 16,7% цукру, 6% білку, 2,3 % жиру. В недозрілих горіхах міститься багато вітаміну С (аскорбіни) і вітамінів групи, а також яблучна і лимонна кислоти. Плоди багаті на мікроелементи – К, Са, Na, Fe, Mg і інші, мають до 14 різних амінокислот. З давнини вважається цінним харчовим продуктом.

Каштан істівний – теплолюбива порода (тах-15°), відносна вологість повітря 65-70%. Погано росте на кислих, заболочених, сильно-вапнякових глинистих ґрунтах. Тіневитривалість середня, проміжна між дубом і буком. Плодоносить починає рано – в 15-40 років, вік сильної врожайності в 60 р., періоди високого плодоношення відбуваються через 3-5 років.

Цвітіння розпочинається в травні – на початку червня, квітки мають багато пилку, але, не дивлячись на це, запилення каштана переважно здійснюється комахами. Цим пояснюється відсутність врожаю на поодинокі стоячих деревах. Як, виняток, каштан карликовий американського походження розмножується партеногенетично.

Каштан добрий медонос. Дозрівання плодів наступає в жовтні – листопаді. Врожайність з 1 га насаджень може досягати 5,0 тон. Вага 1000 штук горішків – 3-9 кг. Вологість свіжих горіхів 80-85%, схожість – 70-80%. Зберігання їх завжди було проблемою. В відкритих місцях вони швидко втрачають вологість і схожість. Тому, основним принципом зберігання горішків – утримання оптимальної вологості і температурного режиму.

Тепер спеціалістами нараховується близько 500 сортів каштана благородного, які різняться величиною, складом плодів. Лісівникам відомі окремі форми його по формі крони, листях, окраси їх.

Поряд з надзвичайною цінністю каштана, як плодової породи, він має високі властивості деревини. Вона стійка до сирості, має виняткові технічні якості, легко піддається механічній обробці, з легко-жовтуватим кольором і красивою текстурою, давно користується широким попитом у меблярів. По своїм високим властивостям, деревина каштана рівна дубові, тому відома, як сировина для виготовлення бочко-тари для зберігання крашчих сортів вин. Відомі іспанські, французькі, португальські, італійські марочні вина витримуються в каштанових бочках.

Практичним лісівництвом каштана істівного роботи розпочали науковці Карпатської лісослідної станції ще в першу половину 50-х років минулого століття. Було проведено обстеження всіх відомих деревостанів області, вивчений виробничий досвід вирощування і зберігання горіхів каштана і розпочаті роботи по вводу його в лісові культури. Технологію зберігання горіхів і вирощування в розсадниках сіянців вивчалось протягом декількох років. Найкращі результати отримані при посівах свіжо зібраних горіхів. Через 2-3роки після збору, насіння висівається в добре підготовлений ґрунт. Глибина загортання до 8-10 см, ширина міжрядь при ручному методі обробки ґрунту має бути в межах 30-35 см, а при механічній – 40-50 см. На один погонний метр висівається 12-15 горіхів. Для збереження насіння від промерзання посіви обов'язково мульчуються опалим листям, товщиною 10-15 см і для захисту від птахів і вітру та накопичення снігу, вкривається невеликим шаром гілок.

Весною гілки прибирають, а листя залишають для охорони молоденьких сходів від приморозків. При дружній появі сходів, листя рихлять разом з ґрунтом. За сезон розпушування проводиться до 6 разів, а під час сильних посух сіянці необхідно поливати. Зп один рік висота сіянців досягає стандартних розмірів – 25-40 см (до 90%). При викопці, нестандартні сіянці школяють ще на один рік.

Для зберігання насіння для весняного посіву, готують під наметом лісу рівні площадки на сухих підвищених місцях, горіхи насипають шаром товщиною 6-8 см, а потім вкривають листям шаром до 0,5 м і гілками. Площадки обкопують рівчачками 20x30 см, для перехоплення води і часткового захисту від мишей. Це найпростіший і надійніший метод зберігання. Існують інші, більш складні методи, які застосовуються в насіннесховищах.

Перед висівом і закладкою насіння на зимове зберігання, його калібрують по розмірах. Також звертається увага на фенологічні особливості дерев. Завжди бажані пізньорозпускаючі форми, а також на санітарний стан материнських дерев. Найчастіше каштан вражається ендотіевим раком.

Перші посадки каштана їстівного в лісові культури розпочаті в 1953 році при реконструкції малоцінних насаджень в перед гірській зоні ур. Нодьлігет, кв. 3/11 на площі 4,7 га, склад насаджень – 4Бк2Кш2Дзв1Дчер0,5Дс0,5Яс+Гр. Середня висота каштана – 28,6 м, діаметр – 58 см. За вказаний період каштан введено в культури в 9 лісництвах на 273 ділянках загальною площею 1423 га. При обстеженні стану посадок, виявлено цілий ряд суттєвих даних. Найвіддалішими посадками виявилися ті, які створені в передгірській зоні (до 400-450 м н.р.м.) в умовах вологих грудів і сугрудків на південних, південно-західних і західних румбах. Добре росте і плодоносить каштан в зоні буково-дубових лісів в домашні з буком і дубами звичайним і скельним, ясенем звичайним. На інших румбах і більших висотах, каштан підмерзає, купитися і не плодоносить. В лісових насадженнях він сильно страждає від пошкодження копитної фауни – обгризання кори і скошування молодих пагонів, тому потребує захисту.

Рубки догляду ведуться комбінованим способом, повнота деревостанів не повинна знижуватись до 0,9. Каштан болісно реагує на різке освітлення і при обрізуванні сильно вражається грибними шкідниками.

При останньому освітленні на 1 га залишається 3,1-2,8 тис. дерев, а при про чистці 1,6-1,3 тис. штук. Прорідження закінчується в 15-20 років і залишається 0,8-0,9 тис. штук дерев.

Вводити каштан в наші ліси доцільніше незначними чистими куртинами 0,02-0,15 га. Це дасть змогу краще вести догляди і раніше отримувати врожай.

ФЛОРА г. КОБИЛА РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ

Глеб Р. Ю.

Каф. ботаніки УжНУ, вул. А. Волошина, 32, м. Ужгород-88000

Флористичні райони області загалом досліджені неоднаково [1]. Літературних джерел, присвячених дослідженню флори Свидовця практично немає, є лише окремі фрагментарні відомості, які не дають загального уявлення. Виходи слідів вапняків зумовили багатство флористичного складу Свидовецького гірського масиву. В географічному та геологічному відношенні Свидовецький хребет, до якого відноситься г. Кобила, має флішову будову [7]. Основною специфічною рисою флори Свидовця є те, що її властивий свій власний, хоча і не цілком чітко виражений ендемізм. Тут є ще багато не знайдених та не розгаданих таємниць природи, а деякі рідкісні види (наприклад, *Cypripedium calceolus*, *Woodsia alpina*) можливо зовсім зникли, або змінили місце зростання [2].

На даний час нами вивчені південні та західні схили гори. Протягом проведення досліджень з 2001 по 2007 роки було зібрано 450 видів рослин і визначено з них 410 видів.

За палом ареалу досліджені види флори г. Кобила належать до 18 груп які наводяться за С.С. Фодором [10]. У складі флори переважають 4 ареалогічних групи: це євразійська – 28,8%, палеобореальна – 19,76%, середньосвропейська – 14,88%, європейська – 12,44%. Менше видів належить до космополітів – 5,37%, та до карпатської групи – 3,17% (*Sedum carpaticum* G. Reu SS, *S. hispanicum* L., *Silene dubia* Herbich, *S. nemoralis* W. K., *Symphytum cordatum* W. K., *Melittis carpatica* Klok. *Dendaria glandulosa* WK., *Cardaminopsis arenosa* Hayek, *Centaurea mollis* W et K., *Petasites kablikianus* Tsch K., *Hieracium galbanum* Nartl., *Telekia speciosa* Barm, *Crocus heufflianus* Herb). Незначна частина належить таким типам, як медитеральний, альпійсько-карпатський (*Gentiana excisa* C. Presl., *Aposeris foetida* Les., *Hieracium aurantiacum* L., *Achyrophorus uniflorus* Buffet Fingerh., *Helictotrichon planiculme* Pilger), арктоальпійський (*Rhodococum vitis-idaea* Avro, *Festuca ovina* L.), континентальний, балканський, європейсько-